

un pagès «Honoris Causa»

Josep Pla és un personatge singular, possiblement irrepetible, que l'Empordà ha d'agrair que l'atzar el fes néixer a les seves terres. L'escriptor de Palafrugell és un europeu de vasta cultura i d'inexhaurible curiositat, que ha dedicat els seus esforços a narrar el món que l'envolta amb la minuciositat dels pintors flamencs que tant estimava.

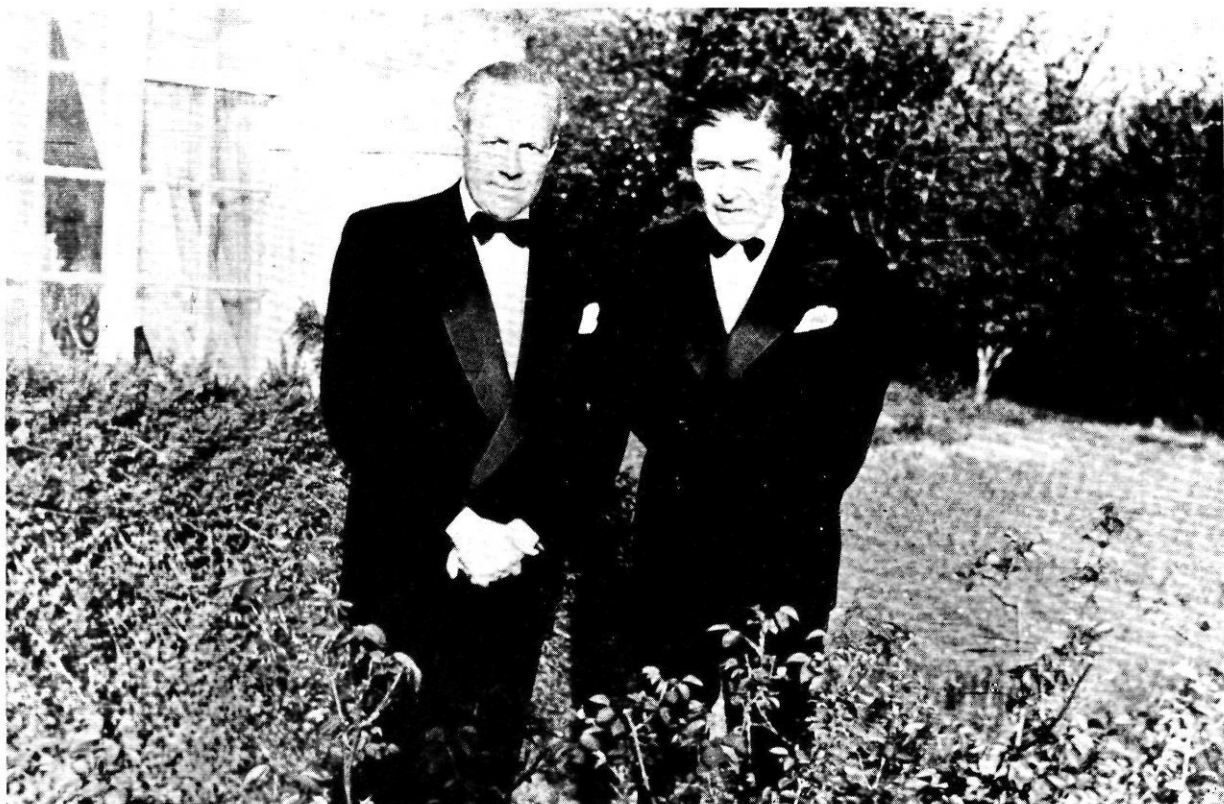
Pla ha fet viva la idea segons la qual la universalitat s'assoleix a partir del microcosmos de l'escriptor, però no com els naïfs, amb una visió encantada i ingènua de les coses, les persones i els paisatges. Josep Pla ha explicat la seva terra carregat de sàvies i ben païdes lectures, de coneixements directes i profunds de rodamón i utilitzant els fruits d'una sensibilitat treballada amb el rigor, l'ordre i l'equilibri d'una escultura de Miquel Àngel.

Aquesta ha estat la trampa, la gran trampa de Pla. Una trampa honrada i noble, perquè només ha servit per a fer més lúcida i clara la visió d'allò que narrava. No ha enterbolit la comprensió de la fugacitat de les hores, de la solidesa de la terra, de la vida dels pagesos i dels pescadors, dels notaris, dels metges, dels contrabandistes, dels fatxendes i dels capellans, sinó que l'ha llimada amb força i l'ha feta més lluminosa.

Cal, però, una explicació urgent: tota la càrrega cultural de Josep Pla, indispensable per a explicar la seva obra, no seria res sense la comunió directa, sense intermediaris, el sagrament d'amor, entre l'escriptor, la seva terra i els seus homes. Només amb la cultura, per molt extraordinària que fós, o només amb aquesta unió metafísica amb la cosa narrada, els resultats assolits haurien estat uns altres. Més pobres, certament. És la felicitat encarnació dels dos elements constitutius de la personalitat literària de Pla que donen pas a aquesta obra extraordinària, valuosa i amb perfum de perennitat.

Ja fa temps que deia que havíem de destruir el mite del Pla pagès, que ell cultivava amorosament i astutament. Era una manera de vendre el producte humà al mercat, notablement rural, de la seva, de la nostra terra. I era graciós. Com Manolo Hugué, l'escultor, que es vestia, segons el mateix Pla, de gitano tractant de bestiar per a disfressar ensems la seva enorme, gairebé malaltissa sensibilitat, podrida de civilització. Són molts els qui varen caure al parany del tòpic, ajudats, és clar, pels signes externs de l'escriptor: el mas, la boina i el cigarret elaborat a mà indèstrament malgrat el llarguíssim aprenentatge. I les referències constants en els seus papers i converses del petit món de l'agricultura i de la ramaderia casolanes.

Josep Pla no en tenia res, absolutament res, de pagès. Imitava, sense proposar-s'ho, els nobles



Amb el doctor Trueta a Oxford.

i intellectuals del XVIII francès que s'enamoren d'un bucolisme ideal fet de Petits Trianons, de gespes ben menades i de xais blancs com un glop de llet, ben rentats i perfumats, plens de llaçades i de penjolls. N'imitava certament l'esperit, ja que no la tècnica. Pla assumia el món pagès tal com era, amb secades, calamarsades, pudor de fems i robes de vellut gastades pel temps i per l'estalvi. Però ell no era un pagès com els que veiem cada dia. És clar que a Catalunya es pot donar el títol, per altra banda nobilíssim, de pagès al propietari rural que viu de l'administració i la cura de les terres i que si convé agafa el tractor o muny les vaques. No crec que Pla hagi viscut mai de la terra ni com a propietari rural. Per molts escarafalls que hi fes, va viure sempre de la literatura més o menys amena i vaga, dels periòdics i els llibres. I m'atreviria a dir que en els últims temps en va viure sense estretons. No com viurien un escriptor francès o anglès amb la seva obra, però passablement pel sistema de mesures que valora els rendiments de la literatura catalana, d'un mercat més aviat de secà. El que no veig, per molt que m'esforci, és Josep Pla, encara que es po-

sés la màscara de «gentleman farmer», enfilat dalt d'un tractor o munyint una vaca inquieta, rebent els cops de la cua amb què espanta les mosques. I no el Pla de la seva senectut, sinó el l'home plè de vigor i de força que encara hem conegut malgrat la vida tan poc higiènica que duia.

Encara que les coses han canviat notablement, el pagès segueix essent un solitari. Tot el condueix a l'hàbit de la soledat. Les hores al camp; la cura dels animals que no estan fets per a la conversa; els llarguíssims, lents i aclaparadors capvespres d'hivern, són els contraforts de la seva vida pastada en els silencis. Ara tenen televisió, és cert, i encara que sigui amb la poca solta i l'escassa ambició de la nostra acigronda fàbrica de somnis, obren alguna finestra a uns altres del noms diferents al seu. Però no crec que el pagès d'ara, mecanitzat, sindicalitzat i televisiu, difereixi molt en l'essència del que pinta Pla en «Els pagesos». Mireu què diu el «camperol» de Llofriu: «Un dia parlava amb un pagès sobre la vida en el camp. Era en l'època en què jo creia, com cada dia creuen més persones,

que la vida humana només pot ésser concebuda sobre l'empedrat i l'asfalt dels carrers. Només de pensar en els capvespres a les cases de pagès, les masies, capvespres llargs, inacabables, solitaris, llòbrecs, se'm posava la pell de gallina. "Deu ésser —pensava— com viure al capdavall d'un pou...". Ara que sobre aquestes ximpleries ha plogut una mica i han passat tants anys, recordo que deia al pagès:

—Quan ve l'hivern i arriba l'hora baixa, i acabats ja els treballs del camp cal recollir-se a casa... llavors què féu, com passeu el temps?

—Quan comença de fosquejar —em respongué sentenciosament— és l'hora de donar menjar als animals.

—Però... i després?

—Després, ens acostem al foc, ens asseiem a l'escon i pensem.

—I cada dia feu igual?

—No senyor. Cada dia és diferent. Moltes vegades només seiem».

La manca absoluta de necessitat de comunicació, de vida social. Tot el contrari de Josep Pla, home de conversa, d'entregent, de curiositat inesgotable.

Ell va escollir, és ben cert, una vida solitària després de la guerra civil, com si estés avergonyit de la que es feia a les ciutats. Abans d'anar a viure al mas s'establí a l'Escala a casa de la Nieves, quan aquest establiment no era més que una taverna d'un poble de pescadors pobres, de pescadors de peix blau, rosegats i corsecats per la tramuntana. Després visqué a Cadaqués, quan aquest poble havia entrat en la que semblava definitiva decadència. El turisme ho eixorí tot, però aquestes viles nostres es morien literalment a glopades als anys quaranta. Hi quedaven només els fatalistes, els qui es sentien lligats als records, als ossos pelats pels anys del cementiri, a la mica de peix i d'oli que s'arrencava amb tristesa del mar hostil de Cap de Creus i de la terra vella i gastada dels olivars que havien substituït les vinyes arrasades per la filloxera.

Aquesta opció de soledat no era absoluta. Era, també, un estratagema. Pla xerrava considerablement, es movia, feia vida de grup i escrivia sense parar, que era una manera d'existir molt poc pagesa. Si alguna cosa no feia Pla era només seure. Gràcies a aquest aïllament, que mai no fou personal, l'escriptor va assegurar l'obra. Radicat a la ciutat, Pla hauria estat una víctima de la febre i el desassossec ciutadans, totalment estèrils. En la vida opaca de l'Escala, Cadaqués i Llofriu cristallitza la creació literària. No assolida pels viaranys de la solitud de

l'anacoreta, dels silencis vocacionals del frare de la Trapa, sinó cercant una atmosfera favorable que no li impedia, sinó tot el contrari, enraonar i si convenia, plaguejar. Els llibres i la gent han construït la seva saviesa.

No, Pla no era un solitari com els pagesos, estament al qual deia que pertanyia. Com devia dir que se sentia pescador als temps de Cadaqués, l'Escala i de les escapades amb l'Hermós. Aquell punt de vegetatitat que permet seure a l'escon i de vegades pensar, no formava part de l'estructura moral del nostre escriptor. Jo en puc donar fe. Recordo que fa uns anys tornàvem en cotxe de França amb la meua dona. La tardor era molt avançada, bufava despietadament la tramuntana i plovia a semalades. Entrats a l'Empordà, ens digueren que feia una setmana que sofrien aquell temps que només suportem els qui som fills de la terra o l'estimem amb passió. És clar que, de tant en tant, n'hi ha algun que enfolleix i es penja. Arribats a l'altura de Flaçà —encara no hi havia autopista—

Amb un pescador de Tamariu, de jove.



decidírem desviar-nos de la N-II i anar al mas a veure en Pla. No oblidaré mai la seva rebuda. Ens acollí amb autèntiques llàgrimes d'agraïment, perquè estava al límit de la seva capacitat de resistència de la soledat. Feia vuit dies que no veia ningú i pensar que amb aquell temps uns amics es desviessin del seu camí per a visitar-lo, l'emplenava de goig i li feia extremar aquella cortesia exuberant que exhibia en els moments de veritable emoció.

Si a algun altre pagès —en l'accepció més ampla— s'assembla Pla és a Montaigne, salvant les enormes diferències entre una família de la burgesia mitja catalana del segle XIX i una família de l'alta burgesia francesa ennoblida del segle XVII. Montaigne també se n'anà al mas, que en el seu cas era el castell, i allà en la quietud del Perigord escriu els seus «Essais», després d'un intent —com Pla— de vida política i jurídica. És clar que Montaigne genera una literatura d'idees i Pla una de fets, però tots dos poden dir el que diu el pensador francès a l'inici dels «Essais»: «Ainsi, lecteur, je suis moi même la matière de mon livre».

El Pla pagès, doncs, és per a mi un estratagema divertit i recolzat en unes evidències materials incontrovertibles: és el meu gravat

—observin que el gravat vol dir privat de la plena disposició de la propietat per raons fàcilment deduïbles— i viu al camp. El Pla de la joventesa devia ésser un perill pel patrimoni rural de la família i no es devia distingir precisament per l'amor a la terra. Però després, a la maduresa, li va entrar una passió per les petites coses del petit món que el rodejava des que cantava el gall al matí fins al darrer renill de l'euga en la nit fosca. I va descriure exactament, delicadament, enamoradament, la vida rural i el pas de les hores que l'acompanyaven. I se sentí tan pagès, que si no ho fou realment mai, no se li pot discutir el títol de pagès «honoris causa».

MANUEL IBÁÑEZ ESCOFET